

Grote RATELAAR

JANUARI - MAART 2025

IVN HEUVELRUG EN KROMME RIJN
KNNV ZEIST HEUVELRUG EN KROMME RIJN

Activiteiten januari - maart

JANUARI

Vrijdag*	03	KNNV	Natuurwerkgroep	Werkmiddag
Zaterdag	04	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Hoge Ginkel, Leersum
Zaterdag	11	IVN+KNNV	Insectenwerkgroep	Austerlitz, winterinsecten
Zaterdag	11	IVN	Scharrelkids	Van wie is dat spoor?
Zaterdag	11	IVN	Bestuur	Nieuwjaarsactiviteit Zeist
Zondag**	12	IVN+KNNV	Fotografiewerkgroep	Excursie
Dinsdag	14	IVN+KNNV	Bomenwerkgroep	Theorieavond: houtanatomie, reparatiehout
Woensdag	15	KNNV	Midweekgroep	Korte Duinen, Soest
Woensdag	15	KNNV	Bestuur	Nieuwjaarsreceptie, Walkartcentrum
Zondag	19	KNNV	Vogelwerkgroep	Uiterwaarden IJssel, Vreugderijkerwaard
Dinsdag**	21	IVN+KNNV	Fotografiewerkgroep	Theorieavond
Woensdag	22	IVN	Lezing	Roofvogels en Uilen
Zaterdag	25	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Lage Grond, Zeist
Zaterdag	25	IVN+KNNV	Bomenwerkgroep	Elisabeth Groen, Amersfoort
Dinsdag	28	IVN+KNNV	Paddestoelenwerkgroep	Foto-avond, Torenlaantheater
Woensdag	29	KNNV	Midweekgroep	Beerschoten, De Bilt
Woensdag	29	IVN	Minicursus	Lesavond winterherkenning

FEBRUARI

Dinsdag	04	IVN+KNNV	Bomenwerkgroep	Theorieavond: historisch hout
Zaterdag	08	IVN	Minicursus	Excursie winterherkenning
Woensdag	12	KNNV	Midweekgroep	Laarsenberg, Rhenen
Donderdag	13	KNNV	Vogelwerkgroep	Noordwaard
Zaterdag	15	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Breeveen (zuid)
Zaterdag	15	IVN	Voorwandelen	Mossen, Austerlitz
Zaterdag	15	IVN	Scharrelkids	Werken in de natuur
Zaterdag	22	IVN+KNNV	Bomenwerkgroep	Den Treek
Zondag	23	IVN	Publiekswandeling	Mossen, Austerlitz
Woensdag	26	KNNV	Midweekgroep	Rhijnduinen, Amelisweerd

MAART

Dinsdag	04	IVN+KNNV	Bomenwerkgroep	Theorieavond
Zaterdag	08	KNNV	Vogelwerkgroep	Leersumse Veld
Zaterdag	08	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Voorveldse Polder, De Bilt
Woensdag	12	KNNV	Midweekgroep	De Boom, Leusden
Zaterdag	15	IVN	Scharrelkids	Kikkers en padden
Woensdag	19	IVN	Voorwandelen	Lente in bossen, Maarn
Vrijdag	21	IVN	Publiekswandeling	Lente in bossen, Maarn
Zaterdag	22	KNNV	Vogelwerkgroep	Start broedvogelinventarisatie Binnenbos
Zaterdag	22	IVN+KNNV	Bomenwerkgroep	Locatie volgt later
Woensdag	26	KNNV	Midweekgroep	De Stulp, Lage Vuursche
Zaterdag	29	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Begraafplaats Bosrust, Zeist
Zaterdag	29	IVN	Ledenwandeling	Beerschoten
Maandag	31	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Afsluiting seizoen

* De natuurwerkgroep heeft elke vrijdag een werkmiddag

** De fotografiewerkgroep: excursie op 2e zondag vd maand, avondbijeenkomst: 3e dinsdag vd maand.

Grote RATELAAR

Kammetjesstekelzwam

Foto: Bert Tolsma

Van de redactie

De herfst is overgegaan in de winter. Op bijgaande foto is de kammetjesstekelzwam te zien. Volgens Nature Today (13-11-2024) “Je zult degene maar zijn die tegen deze beauty aan loopt. Het is beter dat je de vondst van deze schoonheid geheim probeert te houden”. Dat doet Bert niet voor onze lezers, zie zijn artikel. En als de zwam nu weg is: grote kans dat hij volgend jaar op dezelfde plek weer te zien is.

In dit nummer veel aandacht voor hout: een boom met de letter Z (hopelijk niet de laatste bijdrage van Pieter Meijer aan de GR), activiteiten en verslag van de nieuwe bomenwerkgroep, de 3-30-300-regel (in een stukje van een van onze voorzitters), een wandeling op de VN Werelddag van de Bossen (21 maart) en een minibomencursus voor winterherkenning van bomen (en struiken). Daarnaast natuurlijk ook veel (foto)verslagen, interessante artikelen en aankondigingen van winterse activiteiten.

Tip: na het lezen van de GR bij de verwarming lekker naar buiten om te bewegen, te kijken en te genieten van de natuur.
De redactie wenst iedereen fijne feestdagen en een mooi natuurrijk 2025.

Inhoud (selectie)

- 4 Nat jaar in het Leersumse Veld
- 8 Van het IVN-bestuur; Van het KNNV-bestuur
- 8 IVN Nieuwjaarsactiviteit 11-1
- 9 Bomen ABC Zwarte Els
- 10 Scharrelkids van start
- 10 KNNV Nieuwjaarreceptie 15-1
- 11 Kammetjesstekelzwam
- 14 De winter vast leggen, fotografiewerkgroep
- 17 Bomenwerkgroep jaarverslag
- 18 De pestvogel en de pest
- 20 Bioblitz in De Reehorst
- 25 Wandelingenwerkgroep jaarverslag

Colofon

Dit is een uitgave van IVN afdeling Heuvelrug en Kromme Rijn en KNNV afdeling Zeist, Heuvelrug en Kromme Rijn.
<https://www.ivn.nl/afdeling/heuvelrug-en-kromme-rijn/heuvelrug.knnv.nl>

Redactie: Jan Katsman, Irene van Oosterhout, Marijke Warmerdam

Kopij voor het volgende nummer vóór 15 februari naar:
marijke.warmerdam@hetnet.nl (KNNV) of pr@ivnhkr.nl (IVN)
De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden artikelen in te korten of te wijzigen.

Drukker: Editoo B.V. te Arnhem
FSC Keurmerk, 130 grams gloss

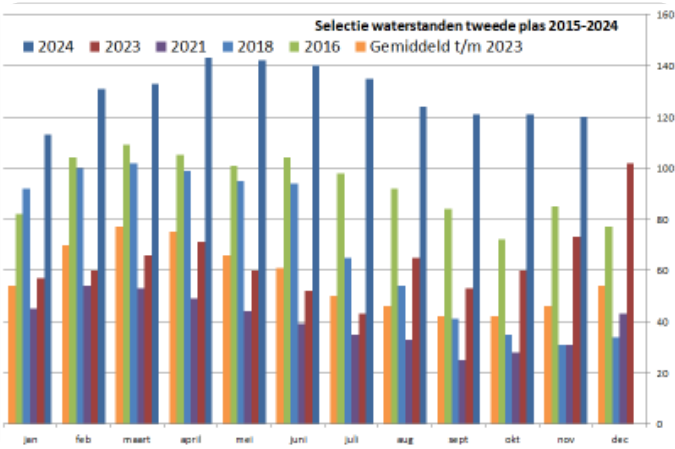
Foto's omslag:
Winter in het Leersumse Veld:
Jan Katsman

Nat jaar in het Leersumse Veld

TEKST EN FOTO'S: JAN KATSMAN

Wie in 2024 een bezoek heeft gebracht aan het Leersumse Veld heeft wel gemerkt dat het een natte boel was. Veel paden konden tot in juni niet belopen worden en ook nu in november staan sommige dijkjes nog geheel of gedeeltelijk onder water. In dit artikel ga ik in op een paar opvallende verschijnselen in dit natte jaar.

De waterstand in de Leersumse plassen is volledig afhankelijk van regenwater dat direct in de plassen valt of vanuit hogere delen in de directe omgeving toestroomt. Door de in de bodem aanwezige oerlaag zakt er vrijwel geen water weg naar het dieper gelegen grondwater. Door verdamping en watergebruik door de vegetatie daalt de waterspiegel in het voorjaar en de zomer. De waterstand varieert uiteraard per jaar afhankelijk van de hoeveelheid regen die er valt en van de mate van verdamping in de zomer. Daardoor komt het soms voor dat de plassen geheel of gedeeltelijk droogvallen. In 2016 stond het water zo hoog, dat het water over het dammetje tussen de tweede en derde plas liep. Vanaf 2018 stonden de eerste en tweede plas vrijwel droog in de herfst en in 2019 zelfs al in juli. In 2020 en 2022 lagen de eerste en de tweede plas droog van juli tot en met december. In 2023 vielen de plassen niet droog en viel er veel regen in het najaar, waardoor de waterstand hoger was dan ooit. Het hield niet op met regenen en medio april 2024 werd de hoogste stand bereikt: er stond toen ongeveer 120 cm. water in de plas. Vele paden rond de plassen en in het bos waren niet begaanbaar en zelfs aan het eind van de zomer was het water nog maar 20 cm. gezakt. Het dammetje tussen de tweede en derde plas staat nog gedeeltelijk onder water en is afgesloten. Ook de kleinere paden rond de eerste en tweede plas zijn gedeeltelijk onbegaanbaar en afgesloten. Laten we maar hopen dat we niet weer zo veel regen krijgen als afgelopen najaar en voorjaar, maar zelfs bij een gemiddelde neerslag over de periode november 2024 tot april 2025 komt het water nog hoger dan het nu stond. Zie ook de foto op de achterpagina.

Waterstanden in de grote plassen. De waarden aan de rechterkant moeten met 25 verlaagd worden, omdat de peilschaal niet bij 0 begint. 120 is dus feitelijk 95 cm. waterdiepte.

Winnaars en verliezers

Hoog water op plaatsen waar je dat niet gewend bent is natuurlijk lastig, maar het is niet alleen kommer en kwel. Het geeft ook weer ruimte voor organismen die juist profiteren van dat hoge water. Voor sommige bomen was en is het hoge water een uitdaging, net als voor sommige planten. Vooral sommige vogelsoorten profiteerden en de libellen hadden een fantastisch seizoen. Het gebied als geheel zag er frisgroen uit deze zomer.

Niet alleen in de plassen stond het water uitzonderlijk hoog, ook de bodem van bos en heide was verzadigd met water en vele paden in het bos waren onbegaanbaar. Planten die normaal op droge bodem staan hebben een wortelstelsel dat aangepast is aan relatief droge omstandigheden en kunnen bij zeer natte situaties geen of te weinig zuurstof opnemen in de wortels en kwijnen

Noodwortels van de zwarte els

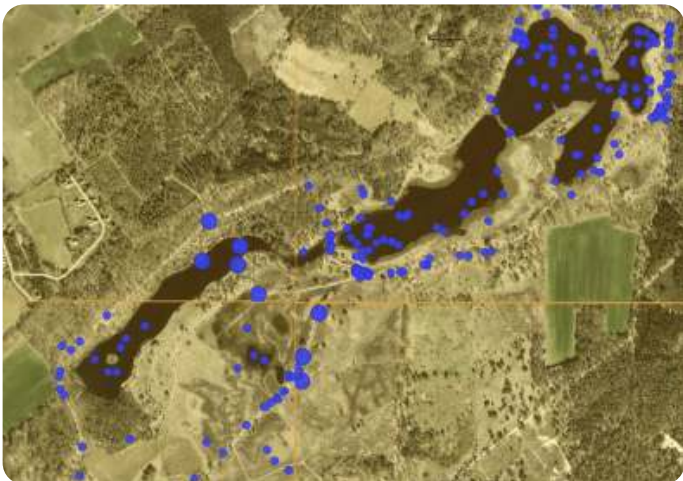
weg. Een voorbeeld is hier struikheide. Op grote delen van het terrein die onder water hebben gestaan is de heide bovengronds afgestorven en je ziet nu flinke stukken bruine heide die verpulvert als je er met je schoen overheen veegt. Of de zaden in de bodem nog kiemkrachtig zijn na zo lang in het water te hebben gelegen is afwachten. Dopheide houdt zich beter staande, maar permanent onder water doet ook deze plant geen goed. Vooral de jonge berken en grove dennen verkleurden al vroeg in het jaar en vele staan nog steeds in het water of in een doordrenkte bodem. Sommige oudere grove dennen zijn op dit moment helemaal bruin gekleurd. Die zullen het waarschijnlijk niet redden. Ook de eiken die in de lage delen staan en lang in het water stonden werden al vroeg geel. De wilgen en zwarte elzen op het dammetje lijken weinig last te hebben gehad van het water: de elzen vormden zelfs hele trossen met noodwortels vlak onder het wateroppervlak, waardoor ze in staat zijn zuurstof op te nemen uit de bovenste laag

water. Nu het water weer wat gezakt is ziet het eruit als een soort mini-mangrovebos. In andere jaren stond kleine zonnedauw massaal langs de oevers van de plassen, maar dat stond er nu nauwelijks. Er waren ook planten die profiteerden van de vochtige bodem op de hogere delen: veel planten groeiden buitengewoon goed en pijpenstrootje groeide als kool. Omdat daar erg veel van staat zag het Leersumse veld er frisgroen uit.

Els, noodwortels nadat het water weer gezaakt is.

Dodaars, geoorde fuut, kraanvogel en watersnip
Vogels kunnen zich wat makkelijker aanpassen aan drogere of nattere omstandigheden door hun nestplaats goed te kiezen, maar roodborsttapuit, boompieper en boomleeuwerik hadden als grondbroeder dit jaar wel erg weinig ruimte. Normaal hoor en zie ik in het najaar veel boomleeuweriken die in groepjes foerageren, maar dit jaar is daar geen sprake van.

Verspreiding dodaars rond de plassen. De stippen geven de plaats van de dodaars of de waarnemer aan.

Voor de dodaarsjes waren de omstandigheden natuurlijk fantastisch. De plassen waren relatief groot en diep, dus er was veel ruimte voor deze kleine fuutjes. Op het kaartje is goed te zien dat de dodaarsjes niet alleen in de grote plassen aanwezig waren, maar ook in diverse kleinere, tijdelijke, plassen verspreid over het veld. Het aantal waarnemingen in de eerste plas (links op de kaart) is kleiner, omdat die plas nagenoeg onbereikbaar was en niet te zien vanaf het grote veld. Op 18 november zag ik nog drie dodaarsjes op de tweede plas..

Dodaars voert larve van waterjuffer.

Ook de geoorde fuut wist na jaren van afwezigheid het Leersumse Veld weer te vinden. In het voorjaar waren er twee broedgevallen met respectievelijk 3 en 4 jongen en in de zomer zag ik nog een oudervogel met een piepklein jong.

Geoorde fuut met jong

Al die plasjes in het veld trok ook een groep van 15 kraanvogels aan, die de nacht van 1 op 2 maart hier hebben doorgebracht. In datzelfde weekend en het weekend erna vlogen nog tientallen kraanvogels over en in de periode tot 23 mei zijn er diverse keren twee kraanvogels ter plaatse gemeld. Op 23 mei maakte ik bijgaande foto. Even later zijn ze met veel kabaal weggevlogen. Daarna zijn ze niet meer gemeld.

Kraanvogels

De watersnip is een zeldzame broedvogel in Nederland, voornamelijk in natuurreervaten. Als wintergast en op doortrek worden ze regelmatig gezien, ook in het Leersumse Veld. Maar dit voorjaar hoorde ik regelmatig baltsgeluiden (“kloktikken”) en door anderen is ook het blatende geluid gehoord dat ze tijdens de baltsvlucht maken. Tijdens mijn monitoringwerk voor libellen stootte ik soms één of twee watersnippen op en in augustus en september waren dat er steeds maximaal zeven. Het lijkt er dus sterk op dat er gebroed is.

Watersnip

De kikkers waren alom aanwezig en dat was de reigers kennelijk ook opgevallen. Door de schaapherders zijn er deze zomer op één dag 50 grote zilvereigers tegelijk geteld. Een andere waarnemer zag er 23, en lange tijd zaten er minstens 10. Ook de blauwe reigers waren goed vertegenwoordigd.

Grote zilvereigers

In het najaar zwerven er ieder jaar vrij veel jonge zwarte ooievaars door ons land. Die schijnen vanuit Duitsland hierheen te komen en foerageren hier tot ze naar het zuiden trekken. Van 28 augustus tot 13 september was er een juveniele zwarte ooievaar in Leersum op bezoek. Hij was vaak lastig te vinden. Soms liep hij in het open veld, maar vaker in het bos. Dat was (en is nog steeds!) een soort moerasbos, waar hij rustig doorheen liep, zo te zien jagend op insecten en kikkers.

Zwarte ooievaar

Weinig vlinders.....

Het Leersumse Veld is niet erg rijk aan vlinders. Opvallende soorten zijn de kleine parelmoervlinder, het groentje en het heideblauwtje. Alle drie de soorten deden het slecht dit jaar. Er was maar één waarneming van de kleine parelmoervlinder en een klein aantal van groentje en heideblauwtje. Mijn hoogste aantal heideblauwtjes op één dag was dit jaar acht, terwijl ik in andere jaren er tientallen op een dag telde, soms honderden.

Groentje

Heideblauwtje, vrouwtje

Het heideblauwtje overwintert als eitje, de rups komt eind maart tevoorschijn en eet dan van struikheide. Soms worden de rupsen door wegmieren meegenomen en verzorgd. Omdat de eitjes aan de voet van de plant worden afgezet zijn door het hoge water waarschijnlijk veel eitjes verloren gegaan en omdat de waterstand pas eind april op zijn hoogst was zijn mogelijk ook veel rupsen verdronken. Het groentje overwintert als pop in de strooisellaag en daardoor zullen er veel zijn verdronken of beschimmeld. De kleine parelmoervlinder zet de eitjes ook laag bij de grond af, de rupsen van de laatste generatie overwinteren al volgroeid dicht bij de grond en daar verpoppen ze ook. Daarmee zijn ze uiterst gevoelig voor hoge waterstanden, maar ook voor langdurige natte en koude periodes. Voor deze drie soorten was het Leersumse Veld dus niet zo'n goede plek dit jaar.

Kleine parelmoervlinder

.....en heel veel libellen

Libellen zijn voor de voortplanting volledig afhankelijk van water. Daar was geen gebrek aan dit jaar. Ik tel al 13 jaar libellen in het Leersumse Veld en nog nooit was het aantal getelde exemplaren zo hoog: ruim 6500! Dat is ongeveer twee keer zo veel als normaal. Mijn telroute voor de Vlinderstichting langs de eerste plas kon ik pas vanaf begin juli lopen toen het water wat gezakt was. Met de verrekijker kon ik van afstand wel zien dat er niet veel vloog. Bij de vele tijdelijke plasjes was het echter een drukte van belang, dus ik heb daar alternatieve routes gelopen. Wat opvalt is dat viervlek, paardenbijter en grote keizerlibel ongeveer gelijk bleven in aantal. De pantserjuffers zijn minder gevoelig voor uitdroging, omdat hun eitjes in plantenstengels overwinteren en uitkomen als er weer water staat, maar dit jaar zijn de aantallen van alle soorten pantserjuffers toch drie keer zo hoog als vorig jaar. De soorten die echt geprofiteerd hebben van de vele tijdelijke plasjes verspreid over de heide zijn de soorten die een snelle ontwikkeling doormaken van ei tot volwassen libel en maar een paar maanden als larve in het water leven. Sommige soorten hebben een voorkeur voor tijdelijke plasjes en deze soorten deden het dan ook erg goed dit jaar. Dat zijn de bruinrode heidelibel (+ 500 %), de tengere grasjuffer (+ 300 %) en de zwervende heidelibel.

Volwassen vrouwtje zwervende heidelibel

Van de zwervende heidelibel had ik voor het laatst één exemplaar hier gezien in 2020. Dit jaar telde ik er 224! De zwervende heidelibel komt in het vroege voorjaar met gunstige wind vanuit Zuid-Europa hiernaartoe en plant zich hier voort. Daardoor kon het gebeuren dat ik op 15 mei al een uitgekleurd mannetje en vrouwtje zag.

Volwassen mannetje zwervende heidelibel

Jong mannetje zwervende heidelibel

Tijdens een libellenexcursie op 26 mei werd een eitjes afzettende tandem gezien in een tijdelijke plas. De volgende weken zag ik regelmatig vooral volwassen mannetjes en een enkel vrouwtje. Vanaf half juli kwamen de verse individuen tevoorschijn. De tweede helft van juli was de toptijd: toen zag ik 165 vers uitgeslopen exemplaren, vooral rond twee tijdelijke plassen. In de eerste helft van augustus zag ik er nog 35. Daarna zag ik steeds nog maar enkele exemplaren: hun naam eer aandoende uitgezworven over de wijde omgeving.

De tengere grasjuffer is een pioniersoort, die dan hier, dan daar opduikt bij tijdelijke plasjes en na enige tijd weer verdwijnt. Ook in het Leersumse Veld gedroeg hij zich volgens het boekje en liet zich vooral zien in juli en augustus bij enkele nieuwe plasjes, dezelfde waar ook de zwervende heidelibel aanwezig was. De aantallen waren niet hoog, maar wel 39 stuks, terwijl ik er in voorgaande jaren maar enkele zag.

Dit extreem natte jaar is wellicht de opmaat naar een vernieuwd Leersumse Veld met een andere soortsaantelling. Dat wordt even wennen dan!

Tengere grasjuffer, jong vrouwtje

Van het IVN-bestuur

TEKST: HARRY KERVER

Op 28 september vond voor de 3e keer de provinciale IVN-ontmoetingsdag plaats in en rond het Beauforthuis in Austerlitz. Daarbij waren leden van de tien IVN-afdelingen in onze provincie aanwezig. Zeer boeiend was de lezing van Cecil Konijnendijk over de door hem bedachte '3-30-300-regel' (kijk op www.ivn.nl/3-30-300-regel). In Nederland proberen 75% van alle gemeentes deze regel toe te passen. Dat is heel positief.

Daar geldt ook voor het Biodiversiteitsplan van de gemeente Zeist, dat onlangs is verschenen en binnenkort in de gemeenteraad wordt behandeld. Het zeer omvangrijke plan zal worden uitgevoerd in de jaren 2026 t/m 2029. Op tal van terreinen zal dit goed zijn voor de biodiversiteit in de gemeente Zeist. Ook andere gemeentes ontwikkelen hiervoor plannen. Men heeft hier veel maatschappelijke organisaties bij betrokken. Afgelopen week zag ik ook de resultaten van het 'Tegelwippen 2024'. Winnaar was Tilburg, waar maar liefst 414.395 tegels werden verwijderd. In Zeist (met 6755 verwijderde tegels) valt er wat dat betreft nog wel iets te verbeteren.

Onlangs was het jaarlijkse overleg tussen bestuursleden van IVN en KNNV. Het is fijn dat onze samenwerking prima is dat we steeds meer gezamenlijke activiteiten ontwikkelen.

De herfst loopt nu langzamerhand ten einde. Het was een mooie, paddenstoelrijke herfst. Half november mocht ik nog een paddenstoelenexcursie geven aan vrijwilligers van het Koos Vorrinkhuis (NIVON) in Lage Vuursche. Ik vond het bijzonder dat we daar half november nog meer dan 50 soorten konden vinden. Nu, na een weekje kou, zal daar een abrupt einde aan zijn gekomen. We gaan ons nu maar weer richten op de winter. Ook dan valt er volop te genieten buiten.

Nieuwjaars-activiteit IVN

Op 11 januari is er een nieuwjaarsactiviteit voor IVN-leden. We starten in het Binnenbos in Zeist om 14.30 uur met koffie/thee. Vanaf 15.00 tot 16.15 uur is er een wandeling op Heidestein. We sluiten af in het Binnenbos met soep en een drankje. Leuk wanneer jij ook komt!

Wanneer: zaterdag 11 jan, 14.30-17.00u

Adres: Hoog Kanje 186, 3708 DL Zeist

Aanmelden: bij Harry via kerverh@gmail.com

Boomvereerders Manifestatie Amelisweerd 16-11-2024

Van het KNNV-bestuur

TEKST EN FOTO: NICO BOLLE

Ten eerste wil het bestuur jullie de beste wensen voor 2025 meegeven. Om dit te vieren zullen we een feestelijke nieuwjaarsreceptie geven op woensdag 15 januari 2025 vanaf 20.00 in het Walkartcentrum te Zeist. Naast elkaar ontmoeten zullen ook de hersens gekraakt gaan worden tijdens de natuurquiz. Elders in het blad vind je het programma. Noteer het vast in jullie agenda.

Ten tweede is het mooi om vast te stellen dat de samenwerking afgelopen jaar met het IVN nog inniger is geworden. Naast het samen uitgeven van de Grote Ratelaar, de gezamenlijke werkgroepen en het openstellen voor de leden om aan elkaars activiteiten mee te doen is er ook samen een BioBlitz georganiseerd en is er een nieuwe gezamenlijke bomenwerkgroep gestart die gelijk al goed aan de weg timmert. Hopelijk kunnen we komend jaar deze samenwerking voortzetten en uitbreiden.

Ten derde wil ik laten weten dat twee cursussen een groot succes zijn geweest: de cursus van de vogelwerkgroep en de landschapscursus gegeven door Wim van der Ende. Door de grote belangstelling zal ook komend jaar de vogel- en landschapscursus gegeven gaan worden. Wat wel bedenkelijk is, is dat de (huidige) regering natuur niet ziet staan. In november was er bijvoorbeeld een manifestatie op het Domplein om te ageren tegen de kabinetsplannen om bomen te kappen in Amelisweerd voor verbreding van de wegen, terwijl er een goed alternatief plan van de provincie en omliggende gemeenten is gemaakt die Amelisweerd spaart en de automobilist tegemoetkomt. Kappen met kappen regering!

Bomen ABC – Zwarte els

TEKST EN FOTO: PIETER MEIJER

Bomen met de letter 'e' zijn populair: eik, els, es, esdoorn. Voor de laatste letter van ons alfabet kies ik voor het geslacht els, waarbinnen de soort zwarte els de belangrijkste vertegenwoordiger is in ons land.

De zwarte els is een weinig opvallende boom, menigeen zal er gedachteloos aan voorbij lopen. In de herfst kleuren de bladeren niet, wat ook niet helpt voor meer bekendheid. De zwarte els houdt van water en komt op grote schaal voor in het Utrechts-Hollands laagveengebied en het vormt daar elzensingels en elzenbroek. Langs de rivieren is te veel dynamiek en zie je de els niet (dan neemt de wilg het over). De els zie je ook veel als windsingel rondom boomgaarden om een gunstig microklimaat te creëren, waarbij de bomen jaarlijks geschoren worden. Rijen knotbomen zijn meestal van wilg maar er komen ook knotbomen van els voor. De els loopt na het afzetten van de takken weer gemakkelijk uit. Het Beekbergerwoud (gekapt in 1870), dat de reputatie van ons laatste oerbos heeft gekregen, bestond uit een moeras met hakhout van els. Er stonden enorme elzenstobben maar de uitlopers werden periodiek gekapt, zodat dit niet echt een oerbos genoemd kan worden.

Wat opvalt is de mannelijke bloeiwijze: de lange katjes worden al in de herfst gevormd en zijn 's winters goed zichtbaar in een els zonder blad. Na de eerste zonnige dag in het voorjaar gaan de elzenkatjes bloeien en verspreidt de wind het stuifmeel. De vruchten, de elzenproppen, zijn zwart van kleur en kunnen tot enkele jaren aan de boom blijven zitten. Als er veel elzenproppen in de boom zitten, dan ziet hij er 's winters zwart uit: vandaar de naam zwarte els. Nog een tip in de winter: bekijk hoe de knoppen gesteld zijn en een mooie paarsachtige kleur hebben!

Knotboom van zwarte els op landgoed Sandenburg

De els heeft een bijzondere eigenschap: de boom heeft wortelknolletjes, net zoals vlinderbloemigen. Zij kunnen stikstof uit de lucht omzetten in een stikstofvorm die een voedingsstof is en door planten kan worden opgenomen. Het is je vast niet ontgaan dat op elzenblad het blauw-zwarte elzenhaantje voorkomt. Deze kever eet het bladmoes op tussen de nerven van het blad. Het elzenhaantje komt trouwens ook voor op andere bomen. Elzen worden graag bezocht door vinkachtigen als sijzen: zij eten 's winters de zaden uit de elzenproppen.

Binnen het geslacht els komt naast de zwarte els ook de witte els voor, maar die is niet inheems in ons land. De witte els is onder andere in de Alpen te vinden, op afstand ziet hij er uit als een berk. In ons IVN-gebied ken ik slechts één witte els, te vinden in het Zeisterbos.

Elzenhout wordt gebruikt voor sigarenkistjes, speelgoed, binnenwerk voor meubelen, beeldhouw- en snijwerk. Een bijzondere toepassing is het onderwater-gebruik voor beschoeiing want in het water gaan elzen zeer lang mee. Onder zeer oude gebouwen in Europa werden elzen heipalen aangetroffen die in zeer goede staat verkeerden.

Het gedicht 'Der Erlkönig' van de Duitse schrijver Goethe begint met: *"Wer reitet so spät durch Nacht und Wind? Es ist der Vater mit seinem Kind"*. Een paar regels verder vraagt het kind *"Vader, ziet u de Erlkönig niet?"*. Erlkönig wordt meestal met het lieflijke woord elfenkoning vertaald maar er staat elzenkoning. Eeuwenlang stond de els voor ondergang en dood omdat bij doorzagen van een els het hout rood kleurt.

Met de zwarte els ben ik aan het einde van het Bomen ABC gekomen. Voor sommigen is het bos een wazig decor voor planten en dieren. Een andere zienswijze is mogelijk: de bomen zijn de hoofdrolspelers en de mossen, andere planten en dieren zijn hierbij de figuranten. De beste zienswijze is wellicht de ecologische: iedereen is nodig en er is meer onderlinge samenwerking dan we weten.

Wellicht heeft deze serie geholpen meer begrip te krijgen voor bomen. Als je meer wilt weten over bomen, ga dan eens mee met een bomenexcursie of volg een bomen-cursus. Of meld je aan bij onze bomenwerkgroep!

Scharrelkids weer van start!

TEKST: MARTINE TRAGTER

Eerste gewone dwergvleermuizen worden gespot! Foto: Gies Voorburg

Vleermuizen

We zijn weer gestart met het nieuwe schooljaar van Scharrelkids. We begonnen met een bijzonder leuk thema namelijk vleermuizen! We gingen op onderzoek uit bij Slot Zeist met een groep van 23 kinderen, onder begeleiding van gidsen Lucy, Martine, 'vleermuis expert' Renate en natuurgidsen in opleiding Gies en Nienke. We begonnen met de vraag 'poept een vleermuis op zijn eigen kop als hij ondersteboven hangt?' en geblinddoekt vleermuistikkertje om echolocatie uit te leggen. Toen het begon te schemeren haalde Renate de bat detector tevoorschijn en konden al we al snel de eerste dwergvleermuizen bewonderen. Daarna zaten we rustig op dekentjes aan de waterkant te wachten – het was inmiddels echt donker – en ja hoor: na een tijdje liet een watervleermuis zich bewonderen!

Paddenstoelen

Ook in oktober zijn we weer op pad geweest. We gingen speuren naar paddenstoelen op Oostbroek, met natuurgids in opleiding Claartje. Er was genoeg te zien, waaronder natuurlijk mycena's en de nodige russula's. Ook de reuzenzwam, peervormige stuifzwam, geweizwam, kaneelkleurige melkzwam en gekraagde aardster lieten hebben we gevonden. We hebben het gehad over de verschillende functies van de paddenstoelen: vrienden, vijanden en vuilnismannen.

Bomen

Tenslotte zijn we in november naar het bomenmuseum geweest met 'bomen experts' van de bomenwerkgroep: Else en Marjolein. Zij hebben de kinderen veel verteld over het leven van bomen: hoe werkt een boom eigenlijk? We hebben natuurlijk heel veel bomen gezien. Van vijf bomen hebben we een echt bomenpaspoort gemaakt. Daarvoor hebben we de dikte en lengte van de bomen gemeten en tekeningen gemaakt van de schors, takken, knoppen en bladeren of naalden.

Thuja in het Arboretum in Doorn

Foto: Martine Tragter

Nieuwjaarsreceptie KNNV

Hierbij nodigt het bestuur u en uw eventuele partner van harte uit op de KNNV-bijeenkomst van onze afdeling op woensdagavond **15 januari 2025 van 20.00 tot 22.00 uur**. Wij willen U met open armen ontvangen in het Walkartcentrum, Kerkweg 19-23 in Zeist. De natuurquiz van Anne en Judith van verleden jaar viel zo goed in de smaak dat deze weer op het programma staat. Arnout Imhof, de winnaar van de natuurquiz van 2024, zal de natuurquiz maken en presenteren.

Het is altijd leuk om zo hier en daar even bij elkaar te zijn en een praatje te maken.

Leden die in 2024 bij de vereniging zijn gekomen, worden of zijn telefonisch uitgenodigd en kunnen kennismaken met de overige leden en de komende activiteiten van de verschillende werkgroepen.

20.00u Ontvangst met koffie en thee

Gelegenheid om elkaar te ontmoeten en persoonlijk de beste wensen over te brengen.

20.30 u Opening van de avond

Door Nico Bolle met een vooruitblik op 2025.

20.40u Natuurquiz

Samengesteld en gepresenteerd door Arnout Imhof. Deze natuurquiz is interactief. Hiervoor is een smartphone nodig, neem deze mee als je hierover beschikt. Geen telefoon bij je? Geen probleem, dan wordt je ingedeeld bij iemand die er wel een heeft.

21.20 u Drankje en een hapje

Gelegenheid om met elkaar bij te praten.

Kammetjesstekelzwam

TEKST EN FOTO: BERT TOLSMA

Op onderstaande foto staat een wonder van schoonheid, de kammetjesstekelzwam (*Heridium coralloides*), gefotografeerd op de natuurbegraafplaats bij Arnhem. We waren daar om te gedenken en onze kleindochter zag hem in de verte schitteren aan een dode boom. Zo'n stralend exemplaar op een dode boom op een begraafplaats kan ondanks de omgeving een moment van genieten zijn en dat deed mijn kleindochter dan ook. Wij genoten mee.

Kammetjesstekelzwam, *coralloides*, lijkend op koraal, is een zeldzame soort in Nederland. Hij bereikt hier in ons land zo ongeveer z'n noordgrens en ondanks de opvallende verschijning wordt hij niet altijd opgemerkt. Je moet als liefhebber van het kijken en zoeken naar paddenstoelen daarom soms toch ook naar boven kijken en dat is voor veel mycologen een ongewone handeling. Vaak attendeert een wandelaar via mail (foto) of telefoon de mycoloog op wat hij of zij voor opmerkelijks zag ergens op de stam boven het hoofd. De vruchtlichamen kunnen tot 30 cm groot worden en komen uit een centrale stronk met meervoudig vertakte takken die in stekels uitlopen, de zgn. kammetjes; ze zien er uit als ijspegeltjes. Die stekels zijn niet alle even lang en geven de paddenstoel een enigszins woest uiterlijk. In het Duits heet hij dan ook Tannenstachelbart, d.w.z. dat hij als een stekelbaard op zilverspar groeit; echter, hij komt ook op andere boomsoorten voor. De schimmel is een saprofiet en ruimt vers dood hout op.

Tara vindt de kammetjesstekelzwam

Een paar andere opvallende verschijningen, enigszins vergelijkbaar met de kammetjesstekelzwam, zijn de pruikzwam, de gelobde pruikzwam en de koraalstekelzwam. Alle vier horen ze in het geslacht *Heridium*, dit komt van het Latijnse *ericeum* wat egel betekent. De dierennaam past goed bij het uiterlijk van deze paddenstoelen.

In de literatuur wordt de kammetjesstekelzwam een feeërieke verschijning genoemd en daarmee is, vind ik, niets te veel gezegd.

Lezing: roofvogels en uilen

Bosuil

Foto: Geert Kuitenbrouwer

Roofvogels en uilen hebben mij altijd geboeid. Het is niet altijd even gemakkelijk, hoe onderscheid je bijvoorbeeld een mannetje havik van een vrouwtje sperwer? En hoe zie je het verschil tussen een mannetje blauwe kiek en een mannetje grauwe kiek. Vrouwtjes van beide soorten zijn nog ingewikkelder!

Er valt veel te vertellen over de roofvogels in Nederland. Wat betekent overigens kiek? Zijn er zichtbare verschillen tussen een mannetje of vrouwtje boomvalk? En dan is er een smelleken, is dat een wintergast? Waarom zijn er sommige jaren relatief veel velduilen te bewonderen?

Nieuwsgierig geworden: je bent van harte welkom op mijn lezing. Naast mijn verhalen gaan we ook aan de slag met vogelboekjes en zoek opdrachten. Tot ziens!

Lezing: wo 22 jan, 20.00–22.00u, inclusief pauze

Door: Geert Kuitenbrouwer

Locatie: Walkartcentrum Zeist, Kerkweg 23, 3701 HD Zeist

Aanmelden (verplicht): g.kuitenbrouwer@gmail.com

Wil je naast mijn lezing je nog verder verdiepen, dan is de landelijke werkgroep Roofvogels Nederland (WRN) misschien een idee. Zij organiseren een landelijke dag, een aanrader voor de liefhebber. Komend jaar is deze dag op zaterdag 22 februari 2025 in Meppel, toegang gratis. Kijk op www.werkgroeproofvogels.nl voor meer informatie.

Minicursus winterherkenning bomen

Hoe onderscheid je in de winter een beuk van een eik, of een lijsterbes van een vlier? In de zomer herken je loofbomen en struiken aan de hand van hun bladeren, maar in de winter heb je een uitdaging want dan zijn de meeste bomen kaal.

In deze minicursus kijken we daarom naar andere kenmerken van bomen en struiken: het silhouet, de kleur en vorm van de takken en het schors, de plaats van de knoppen aan de twijg en de aanwezigheid van katjes of doorns. Daarnaast kunnen (verdorpe) resten van vruchten en bladeren op de grond je op het juiste spoor brengen. Al doende komen er allerlei wetenswaardigheden voorbij. Op de theorie-avond laat IVN-gids René Wassenberg aan de hand van een presentatie en verschillende soorten twijgen zien hoe je in de winter loofbomen in bos en veld kunt herkennen. Tijdens de excursie passen we de opgedane kennis toe en zien we ook de standplaats en andere onderscheidingsaspecten. René Wassenberg is een ervaren natuurgids en cursusleider met als specialiteit Bomen en struiken.

Deze minicursus winterherkenning bestaat uit een lesavond op woensdagavond en een zaterdagmorgen-excursie in onze omgeving. De startplaats van de excursie wordt bekendgemaakt op de lesavond. Kosten voor leden van KNNV/IVN: €7,50. Voor niet-leden: €10,00. Bij voldoende belangstelling volgt per mail bevestiging met de betalingsgegevens.

Na de minicursus wordt een winterwandeling nog leuker!

Lesavond: wo 29 jan, 20.00–22.15u, Walkartcentrum in Zeist

Excursie: za 8 feb, 10.00–12.00u

Aanmelden: bij René via renewassenberg@gmail.com, vóór 20 jan. Geef aan wanneer je IVN/KNNV-lid bent.

Mossenexcursie in Austerlitz

Het dorp Austerlitz ligt in het boslandschap van de Utrechtse Heuvelrug. Het dorp is vooral bekend om zijn piramide, een bouwwerk van 36 meter hoog dat in opdracht van De Marmont, 200 jaar geleden werd gebouwd door zijn soldaten. Centraal punt in het dorp Austerlitz zelf is het dorpsplein, waar we onze excursie starten. We lopen een klein stukje door het dorp waar onder andere wat mooi bemoste bomen staan. Vervolgens wandelen we lekker het bos in waar we in alle rust allerlei soorten mos gaan bekijken. Boswachterij Austerlitz was ooit deel van een groot heidegebied tussen Zeist en Amersfoort. Na het vertrek van de fransen werd het gebied ontgonnen en werden bossen met sparren, dennen, eiken en beuken aangelegd.

In dit gemengde bos komen we veel verschillende mossen tegen omdat ieder mos een eigen voorkeur heeft voor de ondergrond. Mossen zijn kleine groene plantjes die er allemaal verschillend uitzien. Zo groeit groot laddermos (mos wat op een ladder lijkt) veel in bermen en greppelkantjes en zie je gewoon sterrenmos vaak op boomvoeten. Rondbladig boogsterrenmos vindt het heerlijk in vochtige bossen en graslanden en gewoon gaffeltandmos groeit vaak op dood hout of in heide en in de duinen. Er zitten bijzondere namen tussen: wie weet wat een gaffel is?

Omdat mossen klein zijn, met hele kleine blaadjes, gebruiken we altijd een loepje om ze goed te kunnen bekijken. Op het stuifzand vind je ruig haarmos, dit mos heeft iets extra's om de extreme hitte van het zand af te weren. Met de loep kun je het zien. Iedereen is altijd verwonderd wanneer ze een mosje door een vergrootglas bekijken: ga met ons mee en laat je verrassen! Handig wanneer je een eigen loepje meeneemt, maar je kunt er ook een van ons lenen..

Voorwandelen: za 15 feb, 10.00u

Publieksexcursie: zo 23 feb, 14.00u

Start: Dorpsplein Austerlitz, naast de muziektent

Aanmelden (verplicht): bij Susan Bol via

susan_niem@hotmail.com of 06-81 024 035

Kom bij voorkeur op de fiets!

Zandhaarmos

Foto: Susan Bol

Werkgroep (korst)mossen

Omdat Utrechts Landschap vorig jaar blij was met onze inventarisaties en wij het leuk vonden om te doen, gaan we dit seizoen opnieuw een gebied nader bekijken waar in 2025 een evaluatie van het beheerplan wordt gedaan: Sandenburg – Dartheide – Breeveen – Hoge Ginkel. Dit wisselen we af met andere gebieden om hele andere soorten te zien.

Er is elke drie weken een excursie. We kijken zowel naar mossen als naar korstmossen. Elke excursie start om 10.00 uur op de parkeerplaats van de sportvelden naast Slot Zeist, of wat later ter plaatse voor wie rechtstreeks naar het excursiegebied gaat. Einde wandeling circa 13.00 uur. We doen in 2025 een determinatie-avond als afsluiting van het seizoen in het Torenlaantheater maandag 31 maart om 20.00 uur.

Zaterdag 4 januari, Hoge Ginkel

Bosgebied op bijna het hoogste punt van de Heuvelrug met lanen, een heideveld in een voormalige zandgroeve en een paar graslandjes. In de bosrand langs de graslandjes leuke korstmossen op de bomen. Op een wal in het bos is in 2013 voor het laatst Gewoon appelmos gevonden: zouden wij het terug kunnen vinden? Vertrek 10.00 uur van het Slot per auto, om circa 10.30 uur start wandeling vanaf Scherpenzeelseweg 88 (bord Schoolbuitenhuis de Ginkel).

Zaterdag 25 januari, Lage Grond

Eerst bekijken we een jong essenbos aan de Bisschopsweg. Dit is een voormalige laagstamfruitboomgaard die ongeveer 20 jaar geleden is verlaten en met hoofdzakelijk essen begroeid is geraakt. Zowel de nog aanwezige fruitboompjes als de essen zijn rijkelijk bemest. Daarna fietsen we door naar het essenhakhoutcomplex van de Lage Grond. Hoewel het hakhoutbeheer hier is gestaakt vanwege de essentaksterfte vinden we hopelijk nog een aantal typische soorten van het essenhakhout. Vertrek 10.00 uur per fiets vanaf de parkeerplaats naast slot Zeist (bij de voetbalvelden). Circa 10.20 uur op de Bisschopsweg, iets voorbij de brug over de Zeistergrift.

Zaterdag 15 februari, Breeveen-Zuid

We bekijken het zuidelijke deel van Breeveen, bestaande uit vooral naalddhout. In 2021 heeft de valwind een groot deel van dit bos omgewaaid. Utrechts Landschap heeft besloten om alles te laten liggen en de ontwikkeling te volgen. Ze zijn ook benieuwd naar de mossen. Wellicht zijn er op de wortelkluiten al leuke knikmossen te vinden. We gaan het onderzoeken.

Vertrek 10.00 uur van het Slot (auto), ca 10.30 uur start wandeling vanaf parkeerplaats Maarsbergseweg tussen Leersum en Maarsbergen, bij de Utrechtse Baan.

Zaterdag 8 maart, Voorveldse Polder

Van deze polder tussen De Bilt en Utrecht is anderhalf jaar geleden een flink stuk afgeplagd. Vorig jaar waren er al leuke pioniersoorten. Het is interessant om te volgen hoe het zich verder ontwikkelt. Vertrek 10.00 uur per fiets van de parkeerplaats bij het Slot of om 10.30 uur vanaf het hek aan de zuidkant van de Biltse Rading ongeveer halverwege tussen de bebouwde kom en de snelweg. Wie met de auto komt kan parkeren in De Bilt en een halve kilometer teruglopen.

Zaterdag 29 maart, Begraafplaats Bosrust

We zijn twee jaar geleden al een keer naar deze begraafplaats geweest, maar hebben nog niet de helft van het gebied kunnen onderzoeken. Er zijn erg veel bijzondere mossen en korstmossen te vinden. Alle reden dus voor een tweede bezoek. Vertrek om 10.00 uur per fiets vanaf de parkeerplaats bij Slot Zeist of om 10.20 uur vanaf de hoofdingang van de begraafplaats aan de Woudenbergseweg 46.

Voor informatie: Bert Geerdes en Jan Ensing
(06-83483663).

Midweekgroep

De Midweekgroep wandelt eens in de twee weken op woensdagmorgen, het hele jaar door behalve in juli en augustus. De wandelingen zijn 5 à 6 km lang en daar nemen we de tijd voor. We verzamelen ons om 9.30 uur bij het beginpunt van de wandeling. Over meerijden daarnaartoe worden gewoonlijk onderlinge afspraken gemaakt. Op de vrijdag voor de wandeling ontvangen de leden van de groep een bericht nadat eerst de wandeling verkend is. De wandelingen gaan bij slecht weer door, tenzij dat gevaarlijk zou zijn. Na afloop gaan we, zo mogelijk en voor wie dat willen, gezamenlijk ergens koffiedrinken.

Aan- of afmelden is niet nodig. Om verrassingen te voorkomen door wijzigingen in het programma, is het belangrijk dat je op de e-mail-lijst van de Midweek-wandelgroep staat, zodat je de laatste berichten ontvangt. Aanmelden voor de lijst bij Freek.

Voor het eerste kwartaal 2024 staan op het rooster:

15 januari	Korte Duinen – Soest
29 januari	Beeschoten – De Bilt
12 februari	Laarsenberg – Rhenen
26 februari	Rhijnauwen – Amelisweerd
12 maart	De Boom – Leusden
26 maart	De Stulp – Lage Vuursche

Freek den Dulk heeft de coördinatie en organiseert samen met Nicolien Drost en Herman Verschuren de wandelingen.

Inlichtingen bij Freek den Dulk: 06-21287412 of
freek@piode.nl

De winter vastleggen

Werkgroep Natuurfotografie

Deelnemers van de werkgroep Natuurfotografieheuvelrug-ivn-knnv kiezen ervoor om op pad te gaan om de mooiste foto's te maken. Per maand wordt een thema gekozen.

Kijk ook eens op de website van de werkgroep: www.natuurfotografieheuvelrug-ivn-knnv.nl

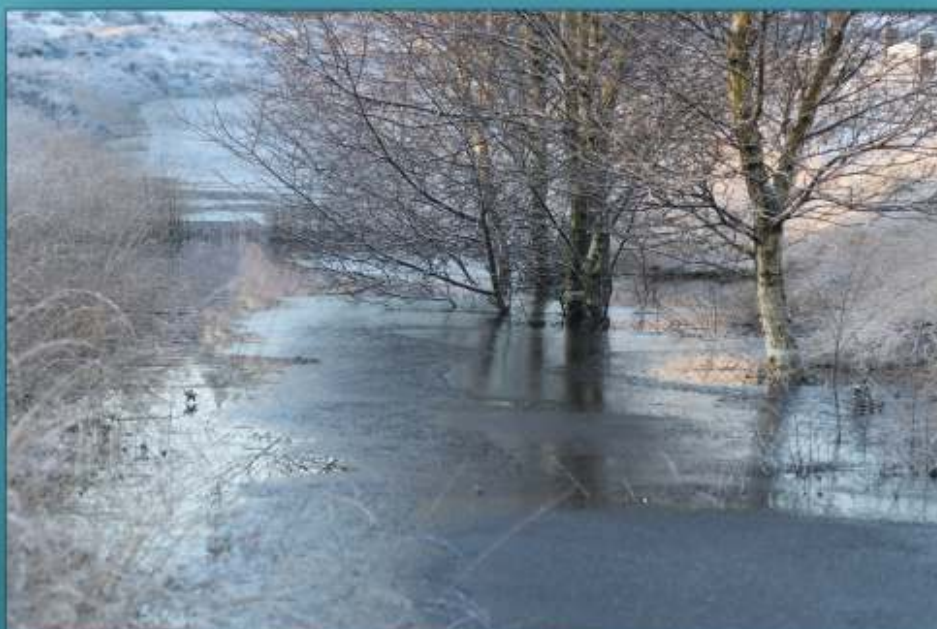
TEKST: DICK DE ROOIJ

Als de winter zich aandient hopen velen op een échte winter, met sneeuw en ijs. De schaatsers kunnen niet wachten op natuurijs en voor de natuurfotografie heeft de winter zeker zijn bekoringen. Al moet je wel wachten op het goede moment. Bij vorst wordt de natuur betoverd met schitterende ijskristallen. Voordat de zon er is moet je op pad om de schoonheid van de vorst vast te leggen. Met een macrolens zie je prachtige kristallen en neemt je bewondering voor de natuur alleen maar toe.

En al wordt het minder, we krijgen toch ieder jaar nog sneeuw. Wat is er heerlijker om in verse sneeuw een wandeling te maken en zo'n winters landschap vast te leggen. De planten krijgen een hoedje en de vogels laten zich vaker zien. Vaak zijn foto's met een sneeuwlandschap een beetje blauw. Om dit te voorkomen kun je bij de instelling beter iets overbelichten waardoor de sneeuw wit wordt.

Komende maanden is de groep versterkt met Gies, Jeffrey en Nienke als stagiaires van de natuurgidsenopleiding. Het is altijd fijn om er enthousiaste mensen bij te hebben. De eerstvolgende tentoonstelling staat gepland voor februari 2025. De foto's zullen dan in het gemeentehuis van Zeist te zien zijn.

3

1

4

5

- 1 Koperwiek - Korrie Jaarsma
- 2 Rozenbottel - Trudy Groot
- 3 Winter op Heidestein - Else Nuyten
- 4 Kaardebol - Suzan Hoogeveen
- 5 Ijzel - Dick de Rooij

Vogelwerkgroep

Excursie Uiterwaarden IJssel en Vreugderijkerwaard (zondag 19 januari)

De uiterwaarden van de IJssel zijn in de winter rijk aan watervogels. In de weilanden zitten grote groepen kolganzen en smienten. Op de plassen zitten veel kuif- en tafeleenden en hier en daar pijlstaarten, watersnippen en grote zaagbekken. Ook kleine zwanen zijn te verwachten en misschien een slechtvalk of zeearend.

We rijden naar Deventer en vandaar via de IJssel naar Zwolle. We kijken voornamelijk vanuit de auto maar lopen ook kleine stukjes. In de Vreugderijkerwaard lopen we een stuk van vier km.

We delen de benzinekosten. Totale afstand ongeveer 214 km. Kosten per auto 54 euro, dus bij vier personen per auto 8,50 euro pp. Vertrek om 8.00 uur van Sportcomplex Hoenderdaal, Hoendersteeg 7, Driebergen. Terug om ongeveer 16.00 uur.

Aanmelden uiterlijk donderdag 16 januari bij Nicolien Drost ndrost@droho.nl of 030-6563717. Vermeld of je wilt meerijden of per auto komt en hoeveel mensen mee kunnen rijden.

Excursie Noordwaard (donderdag 13 februari)

De Noordwaard heeft de afgelopen jaren een ware gedaanteverandering ondergaan. Na de herinrichting in het kader van de ruimte voor de rivieren bestaat het ruim 3000 hectare groot gebied uit uitgestrekte waterplassen, slikken, moerassen en zomerpolders. De Noordwaard is zo veranderd van een binnendijks naar een buitendijks 'doorstroomgebied'. De rivier de Nieuwe Merwede krijgt nu meer ruimte, waardoor hoogwater sneller wordt afgevoerd naar zee. Een aantal keer per jaar komt de Noordwaard onder water te staan met name in de winter. Hierdoor is het gebied zeer aantrekkelijk voor vogels geworden. Vele soorten vogels profiteren van het aanwezige water. Soorten zoals de visarend, eenden, ganzen, weidevogels zoals de kieviten en tureluurs vinden hier hun voedsel. Om het gebied open te houden en doorstroming van het water te garanderen worden grote grazers ingezet. Zij zorgen voor een rijk mozaïek van hoger en lager opgaande planten en houden het gebied open.

Wij vertrekken vanuit Driebergen om 09.00 uur vanaf Sportcentrum Hoenderdaal, Hoendersteeg 7 te Driebergen. Circa 13.30 uur zijn wij daar weer terug. Opgeven voor deze excursie tot uiterlijk zondag 09-02-2025 bij Hans van Schaik, liefst per email: jprvanschaik@gmail.com of telefoon 06-23639305. Vermeld of je met de auto komt en hoeveel mensen met je mogen meerijden. Kosten worden gedeeld en voldaan aan de bestuurder.

Excursie Leersumse Veld (zaterdag 8 maart)

Het vogelseizoen staat weer op losbarsten. Veel vogels zullen alweer terug zijn uit hun overwinteringsgebieden en zullen zich laten horen en bewonderen. En dus wordt

het tijd dat de vogelwerkgroep deze gouden klassieker onder de vogelexcursies weer van stal haalt. Wij hopen dat jullie, zoals gebruikelijk, je weer in grote aantallen zult aanmelden.

In het afgelopen jaar is de grondwaterstand nogal hoog geweest, waardoor bepaalde gebieden waarin gewandeld wordt niet of lastig bereikbaar waren. Dat kan zich nu weer voordoen en dus is waterdicht schoeisel gewenst.

Wij gaan ervan uit dat de boomleeuwerik, boompieper en roodborsttapuit weer uit volle borst zullen zingen en dat wij ze daardoor ook gaan zien.

Natuurlijk zullen de verschillende spechtensoorten acte de présence geven en met een beetje geluk zien wij hopelijk de klapekster ook weer, naast de diverse roofvogels. Dat wordt weer ouderwets speuren geblazen met onze verrekijkers/telescopen en genieten.

Wij vertrekken om 08.00 uur vanaf Sportcomplex Hoenderdaal, Hoendersteeg 7 te Driebergen en de verwachting is dat wij rond 13.00 uur daar weer terug zullen zijn.

We rijden zoveel mogelijk met elkaar mee. De gereden kilometers worden rechtstreeks vergoed aan de chauffeurs.

Opgeven bij Emile Sanders, het liefst per email (sepa@xs4all.nl), zo nodig per telefoon 030-2293810. Bij aanmelding hoor ik graag of je met de auto komt en bereid bent om anderen mee te nemen.

Start broedvogelinventarisatie Binnenbos (zaterdag 22 maart)

Het Binnenbos bestaat uit het bos achter kasteel Sterkenburg plus stukken populierenbos, moerasbos en weiland daarachter en is eigendom van de Forest Peace Foundation. Het wordt op een natuurlijke manier beheerd. In een van de weilanden is een voedselbos aangelegd. Dit gebied is voor het eerst geïnventariseerd in 2021 en zal opnieuw geïnventariseerd worden in 2025. We gaan in totaal zes keer inventariseren.

Het gebied bestaat uit drie delen: kasteelbos, populierenbos plus weiland en moerasbosjes plus hooiland. Een inventarisatieronde duurt zo'n vier uur. De eerste inventarisatieronde is op zaterdag 22 maart. Opgeven bij Nicolien Drost: ndrost@droho.nl of 030-6563717.

Verzamelen om 6.30 uur halverwege de Zuwe, Driebergen, op de grens van weiland en bos van kasteel Sterkenburg.

Vooraankondiging vogelweekend

Het vogelweekend is op vrijdag 16 t/m zondag 18 mei 2025 in de buurt van Winterswijk. We verblijven op de camping van de Harmienehoeve, Brandenweg 2, Woold. Hier zijn ook een paar trekkershutten. We waren hier ook al in juni 2023, maar dat bleek te laat in het jaar te zijn. We hopen nu de spechten en de jonge oehoes wel te zien. Definitieve aankondiging volgt in de volgende Grote Ratelaar.

Bomenwerkgroep jaarverslag

TEKST: MARIJKE VAN NOORT EN RENÉ WASSENBERG

De bomenwerkgroep van IVN en KNNV gezamenlijk is in voorjaar 2024 ontstaan na een inventarisatie onder leden van IVN en KNNV. Initiatiefnemer is René Wassenberg, die zijn kennis over hout en bomen heeft opgedaan als voorbereiding op een bomencursus voor de IVN. Tevens beschikt hij over grote kennis waar welke boomsoort te vinden is in Zeist en omstreken. Hij wordt bijgestaan door Marijke van Noort, bioloog met kennis van houtanatomie.

De eerste werving leverde een kleine 20 aspirant deelnemers op. Eind april 2024 werd de eerste avondexcursie gehouden en een excursieprogramma opgesteld tot de zomer. De excursies in en rond Zeist mochten zich verheugen in een stijgende belangstelling. Vanaf september zijn de excursies uitgebreid met een maandelijks studie-avond waar een kleine 20 deelnemers per avond op af komen. Nu, eind 2024, is het aantal deelnemers de 30 gepasseerd en mag de bomenwerkgroep ook twee stagiairs van de gidsenopleiding van het IVN begeleiden.

De thematiek van de excursies en de studie-avonden sluit zoveel mogelijk aan bij de seizoenen. Dat vertaalt zich zo dat we in de winter ons vooral bezig houden met naald-

Harsblazen op de schors van zilverspar

Foto: Irene van Oosterhout

bomen en winterherkenning van loofbomen. In de lente, zomer en herfst kijken we vooral naar de loofbomen en struiken. Binnen de groep wisselen we zoveel mogelijk kennis uit, want het op naam brengen van een soort is pas het begin van de pret. Als je de naam weet kun je informatie opzoeken en je verdiepen in de vormenrijkdom, de biologische achtergronden, waar de boomsoort vandaan komt en waar hij in de buurt te zien is. Maar ook waar de soort vroeger, of nu nog, voor gebruikt werd of wordt en welke relaties de soort onderhoudt met insecten, paddenstoelen, vogels en zoogdieren. Kortom stof genoeg om je over te verwonderen.

Jaarprogramma 2025

Het doel van de werkgroep is om plezier te beleven aan en het mooie te zien van wat bomen en struiken te bieden hebben. We doen dit door het onderling uitwisselen van kennis op onze maandelijks avondbijeenkomsten en door met elkaar maandelijks op excursie te gaan.

Tijdens de avondbijeenkomsten wordt er aandacht besteed aan soortenkennis, determinatie en botanische aspecten. Daarnaast komen ook het (vroegere) gebruik en de cultuurhistorie van houtachtige gewassen aan bod. We komen samen in het Torenlaantheater, Torenlaan 38 in Zeist, op dinsdagavond, 20.00–22.00u.

Daarnaast is er een keer per maand een excursie op zaterdagochtend om 10.00u. Let op: in de zomermaanden (juni, juli en augustus) vervalt de theorie-bijeenkomst, en wordt de excursie gegeven in de avond, om 19.30u.

Excursie De Palz en Vliegbasis, 24-09-2024

Foto: Marijke van Noort

De eerste onderwerpen en locaties voor 2025 liggen inmiddels vast. Door het jaar heen worden de andere data ingevuld:

di 14 jan theorie-avond: houtanatomie/reparatiehout

za 25 jan excursie Elisabeth Groen, Amersfoort

di 4 feb theorie-avond: historisch hout

za 22 feb excursie Den Treek

di 4 mrt theorie-avond

za 22 mrt excursie

di 1 apr theorie-avond

zo 27 apr excursie (koningsdag za 26 april)

di 6 mei theorie-avond

za 31 mei excursie

di 24 jun avondexcursie

wo 16 jul avondexcursie

di 26 aug avondexcursie

Vanaf september zijn de activiteiten weer maandelijks.

IVN en KNNV-leden die nog geen werkgroeplid zijn kunnen altijd gewoon eens komen kijken of het iets voor hen is. Buurman, buurvrouw of kennis van werkgroep-leden zijn van harte welkom om een keer mee te komen kijken.

Heb je een vraag of wil je je aanmelden? Neem contact op met René: renewassenberg@gmail.com / 06-535 022 23 of Marijke: amtvannoort@gmail.com

De pestvogel en de pest

TEKST EN FOTO'S: ANTON ULTEE, INGRID VISSER EN ERIK GRUYS

Inleiding

In het najaar verschijnen in Nederland vele trekvogels; soms blijven ze de hele winter en soms voor een kortere tijd op doortocht. Het is altijd spannend welke vogels er dan verschijnen en voor sommige vogelaars een must om ze te gaan bekijken en te fotograferen. Zo trokken vele lieden al of niet in camouflagekleding met verrekijker, telescoop en fototoestel begin december 2023 van heinde en verre naar een woonwijk in Houten om aldaar een bijzondere vogel te fotograferen. Het betrof de pestvogel.

Opvallende verschijning

Een tweetal pestvogels was neergestreken in ligusterstruiken, waarvan ze de bessen met veel genoegen zaten op te eten. Erg bang voor al die toeschouwers waren ze niet, zodat er veel mooie foto's gemaakt konden worden en ze uitgebreid gadeslagen werden door al die mensen, onderwijl genietend van hun gedrag en gezang.

De pestvogel (*Bombycilla garrulus*) is een opvallende verschijning. Het is een lijsterachtige vogel. De kop heeft een opvallende kuif, een zwart oogmasker en een zwarte bef. De vogel is verder lichtbruin of zalmroze gekleurd met gele en witte streepjes plus een aantal opvallend rode wasachtige puntjes aan de vleugels. De vrouwtjes hebben meestal een viertal van deze rode aanhangsels, bij de mannetjes zijn dat er meer – vaak een zestal – en die zijn iets feller gekleurd. Onder de staart is de vogel bruinrood gekleurd met aan het staarteinde een gele band.

De vogels komen vanaf eind november naar Nederland, soms in grote aantallen en blijven gedurende de winterperiode. Hun aanwezigheid is echter zeer onregelmatig, in sommige winters worden ze amper gezien. De rest van het jaar leven ze in het noorden van Scandinavië en de taiga van noord Rusland. Daar broeden ze ook en zijn het insecteneters. Hun voornaamste voedsel in de winter bestaat uit bessen van de Gelderse roos, meidoorn, liguster, cotoneaster en andere struiken. Ze zitten meestal in tuinen en parken in steden. Af en toe hebben ze geluk en valt er nog een insect te consumeren.

Naam pestvogel

De pestvogel werd in de middeleeuwen beschouwd als voorbode van naderend onheil. Het onverwachte en vaak invasieve winterbezoek van de vogels viel nogal eens samen met het uitbreken van de pestziekte bij de mens, de zwarte dood.

Hierop zou de Nederlandse naam pestvogel gebaseerd zijn. In de ons omringende landen is de naam vriendelijker en meer passend voor deze mooie vogel. Zoals Bohemien waxwing in het Engels en Seidenschwanz in het Duits. Omdat de vogel meestal verschijnt als er sneeuw ligt werd hij ook wel sneeuwvogel genoemd. Daarnaast bestaan er streeknamen zoals lakvogel in Groningen en lakfûgel in Friesland. Deze namen waren gebaseerd op de lakrode punten op de armpennen. In het Fries komt ook de naam sidesturt voor. De naam

zijdestaart en sidesturt zou duiden op het als zijde aanvoelende verenkleed wanneer men de vogel oppakt, en omdat ze zo vrolijk kwetteren in de bessenstruiken werd dat “praatgrage” zijdestaart.

De pestepidemieën of de zwarte dood

Vanaf de 14e eeuw werd Europa geteisterd door vele epidemieën veroorzaakt door de pest. Dit duurde tot het einde van de 18e eeuw. Reeds eerder waren er uitbraken geweest maar die waren in de vergetelheid geraakt. De uitbraak in Italië in de jaren 1347-1352 luidde een catastrofe voor Europa in. In oktober 1347 kwamen twaalf Genuese galeien uit Constantinopel op Sicilië aan. Spoedig daarop brak een epidemie in de betreffende havenstad uit, waarbij zich grote puisten (karbunkels) in de lies en onder de oksels bij de mensen ontwikkelden: de builenpest. Deze ziekten infecteerden vervolgens anderen via de pus of door aerosolen bij longpest. De bevolking van Sicilië verdreef de galeien uit de haven naar Genua alwaar de ziekte ook uitbrak. Deze verspreidde zich spoedig verder over geheel Italië en Europa.

Enige tijd daarvoor in 1344 was de pest in China uitgebroken en had zich verspreid langs de zijderoute naar het Midden-Oosten en Constantinopel, daarbij onderweg overal grote pestuitbraken veroorzakend. Vanuit Constantinopel kwam de zwarte dood dus Europa binnen en richtte een verschrikkelijke verwoesting aan. Men schatte dat er ruim 30 miljoen doden vielen, ruim een derde deel van de bevolking. In 1352 was de pest grotendeels uitgewoed maar nog niet verdwenen, want in 1361 kwam de pest opnieuw terug in 1369 een derde maal en in 1388 voor de vierde keer.

Romeinse pestdokter tijdens epidemie 1656

Bron: Wikipedia, www.britishmuseum.org

Pestvogel mannetje, rode puntjes aan de vleugel

De verspreiding verliep via de handel over zee, langs rivieren en over land naar bekende marktplaatsen, tevens bleef de pest zich handhaven in de nasleep van de vele kleinschalige oorlogen. Daarnaast zouden klimaatveranderingen een rol hebben gespeeld, waarbij besmette knaagdier-populaties in aantallen fluctueerden. Met name bij uitgebreide sterfte van ratten in de steden zochten de besmette rattenvlooiën hun toevlucht bij de mens en fungeerden zo als vector (grootte en richting, red.) om de ziekte over te brengen. In veel Europese steden brak de pest vervolgens om de 15 tot 20 jaar opnieuw uit. Pas na 1774 doofde deze ziekte uit. Iedere uitbraak ging gepaard met een uitgebreide sterfte van de bevolking, hetgeen grote sociaaleconomische gevolgen had; veelal gevolgd door het uitbreken van hongersnood en vele lokale oorlogen.

Dat de ziekte verdween, was niet het resultaat van adequaat medisch handelen. De precieze oorzaak van de pestziekte was al die tijd onbekend. Wel beseften men het besmettelijke karakter en al vroeg introduceerde men maatregelen voor isolatie van de pestlijders. In Italië ging men ertoe over om handelaren of kooplieden van schepen met pestlijders aan boord in de havens in afzondering te houden. Deze isolatie betrof 40 dagen: de quarantaine (quarante = 40 in het Italiaans).

De lieden, die zich als heilmeester of chirurgijn in de middeleeuwen bekommerden om de gezondheid van de mens konden weinig tot niets betekenen. Wel dosten ze zich fraai uit in beschermende kleding. Met een

snavelvormig “mondkapje” waarin geurende kruiden en azijn aanwezig waren ter beschermen tegen de stank en de besmettelijkheid van de doden en de zieken. Daarnaast droegen ze handschoenen en lange gewaden.

De veroorzaker van de pest

Pas eind 19e eeuw werd met de opkomst van de bacteriologie de veroorzaker van de pest ontdekt. Het was de bacterioloog Alexander Yersin die tijdens zijn onderzoek in Hongkong bij een pestuitbraak, alwaar hij aanwezig was op verzoek van de Franse regering, de oorzakelijke bacterie isoleerde uit een pest-patiënt en dit publiceerde in 1894. In 1923 werd de bacterie *Pasteurella pestis* genoemd. In 1944 ontstond de naam *Yersinia pestis* op voorstel van de Nederlandse bacterioloog J.J. van Loghem. Uiteindelijk werd de naam *Yersinia pestis* pas na 1954 internationaal definitief aangenomen.

Bij latere pestuitbraken in het begin van de 20e eeuw in China, Zuid-Azië en Nederlands-Indonesië werd algemeen verondersteld dat de pest alleen tot grote ernstige epidemieën kan leiden, indien de verspreiding tot stand komt via vlooiën van ratten naar mensen. In werkelijkheid kan de pest ook op andere manieren worden verspreid, namelijk via humane vlooiën zonder de aanwezigheid van ratten of rattenvlooiën en via aerosolen tussen mensen onderling bij longpest. Tevens kan het door contactbesmetting vanuit de pus bij builenpest. Vaak ontwikkelde zich een sepsis en stierven de mensen aan een septicaemische shock.

Pestvogel vrouwtje, zwakker gekleurde rode lakpuntjes op de vleugel

In IJsland zijn pestuitbraken uit de 15e eeuw bekend, terwijl er toen geen ratten aanwezig waren in dat land. De mortaliteit bij de mens in de dorpen en boerderijen in IJsland lag destijds rond de 60%. Dit was nog hoger onder de geestelijken en priesters, die zowel bij zieken als gezonde mensen in de nederzettingen langsgingen en aldus als de vectoren optraden waardoor in heel IJsland de pest uitbrak.

Bij sommige dieren, vooral knaagdieren zoals zwarte en bruine ratten kan *Yersinia pestis* latent aanwezig zijn. Maar ook andere knaagdieren zoals muizen of gerbils of andere in het wild levende dieren kunnen besmet zijn. Van de gedomesticeerde dieren zoals honden en katten zijn met name de katten erg gevoelig. Ze ontwikkelen ernstige longpest met sterfte.

Tegenwoordig is de pest wereldwijd nog niet verdreven en komen af en toe nog besmettingen bij de mens voor. Soms met kleine lokale uitbraken en soms zeer incidentele gevallen, bijvoorbeeld bij jagers die gebeten worden of tijdens het onthuiden van de gedode dieren besmet raken. Door een snelle diagnose en de toepassing van de juiste antibiotica zijn de pest-patiënten tegenwoordig goed te behandelen en te genezen.

Met in gedachte de corona-epidemieën in het zeer recente verleden is het gemakkelijk om parallellen te trekken met de pestuitbraken uit het verre verleden onder de mensheid met alle gevolgen op sociaal, economisch en emotioneel vlak. Niet alle pestepidemieën in de wereld zijn dus verleden tijd voor mens en dier, maar blijven een gevaar vormen, soms met nieuwe varianten waardoor ze tot onheil blijven leiden.

Komst van de pestvogel nu

Hoewel de verschijning van de pestvogel vroeger dus als een teken van onheil werd beschouwd, is dit nu juist een vreugdevolle gebeurtenis. Veel vogelaars reageren alert op meldingen bij waarneming.nl en spoeden zich naar de betreffende locatie.

Of de naam van de vogel zou moeten veranderen is de vraag. Eigenlijk is het niet niet nodig vanwege de positieve associatie met deze bijzondere vogel uit het hoge noorden.

Bioblitz De Reehorst

TEKST: JAN ENSING, PASCAL LOSEKOOT, SUSAN BOL, RENATE TEEKENS
31 AUGUSTUS 2024

Het doel van een bioblitz is om zoveel mogelijk verschillende soorten planten, bomen, (korst)mossen, vogels en insecten waar te nemen op één dag in een bepaald gebied. Deze bioblitz is gehouden op 31 augustus, tussen 11.00 u en 15.00 uur in De Reehorst (Driebergen).

Nadat we bij station Driebergen-Zeist verzameld hadden, liepen we naar direct naastgelegen landgoed De Reehorst, waar tegenwoordig onder meer het ecologische Cultuur- en Congrescentrum Antropia en de Triodos Bank gevestigd zijn. De weersomstandigheden waren op de wat harde wind na gunstig: het was zonnig en warm.

Resultaat: door 29 waarnemers totaal 422 soorten waargenomen waaronder dodaars, knoopkruidschildwants, moeraswespenorchis en goudkorrelmos.

Hier volgt een overzicht van wat er gezien is, op basis van de op waarneming.nl ingevoerde observaties. Deze kunnen via <https://waarneming.nl/bioblitz/16095/knnvvn-bioblitz-reehorst-31-augustus-2024/> worden bekeken.

Vogels

Er zijn in totaal 11 soorten vogels gespot. Dat is weinig voor de vogelwerkgroep, maar de broedvogels waren al gevlogen en als er al vogeltrek was dan was die onzichtbaar hoog in de zonnige blauwe lucht. Op andere momenten zijn er ongetwijfeld veel meer soorten te vinden. Erg leuk was de dodaars die zich goed liet bekijken en horen in de vijver.

Moeraswespenorchis

Foto: Jan Katsman

Planten

In de verrassend gevarieerde en bloemrijke vegetatie zijn maar liefst 218 soorten geteld. Veel soorten van gras- en hooiland, maar ook van moeras en bos. Een aantal stroken met ingezaaide wilde planten. Het meest bijzonder is de vondst van een moeraswespenorchis op de oever van de plas in het bos richting de snelweg. Die is overigens online niet te vinden want de waarneming is vervaagd.

Bomen

Voor de bomenwerkgroep was er veel te zien. Bij de aanleg van het landgoed zijn veel soorten bomen aangeplant, zoals de inmiddels indrukwekkend grote mammoetboom.

Mossen en korstmossen

Op de takken van de oude bomen groeiden diverse soorten (korst)mossen. Vooral algemene soorten, zoals gedraaid knikmos. Heinjo vond hiervan een plukje met heel veel kapsels met daarin vervormde sporen – wat zou kunnen wijzen op hybridisatie. Langs de oever van de plas in het bos groeiden leuke soorten, zoals gewoon moerasvorkje en een goudkorrelmos (ondanks de microscoop nog niet op naam te brengen, dat kan pas als de sporen rijp zijn).

Bruin blauwtje

Foto: Jan Katsman

Dagvlinders

"Dramatisch jaar voor vlinders: nog nooit zo weinig gezien bij telling" kopte de NOS op 4 augustus dit jaar over de Nationale Tuintelling. Op 31 augustus kregen de insectenliefhebbers van IVN en KNNV gelukkig een wat positievere indruk. Niet alleen het aantal soorten dagvlinders was behoorlijk groot (13), ook de aantallen waren aanzienlijk. In het extensief beheerde, en daardoor bijzonder kruidrijke grasland, vlogen bruine blauwtjes, Icarusblauwtjes en kleine vuurvlinders in behoorlijke hoeveelheden om ons heen. Ook werden er (zeker) twee landkaartjes gezien.

Ter vergelijking: bij de bovengenoemde Nationale Dagvlindertelling werden door de deelnemers in een kwartier tijd gemiddeld 5 soorten gezien.

Libellen

Er werden 14 verschillende soorten libellen (daaronder ook juffers) gezien. Daaronder waren de gebruikelijke soorten zoals het lantaartje en de grote keizerslibel, maar ook de zeldzame zwervende pantserjuffer en de tengere pantserjuffer.

Wantsen

Wantsen zijn insecten die met hun zuigsnuut sappen van planten (en soms andere dieren) tot zich nemen, in tegenstelling tot kevers die kaken hebben. Ze hebben een onvolledige gedaanteverwisseling: na uit het ei gekomen te zijn, gaan ze in vijf stadia van nimf (jong dier) naar imago (volwassene). Totaal werden er 22 soorten wantsen gevonden, waaronder nimfjes van de nu nog zeldzame knoopkruidschildwants. Dit is een warmte minnende soort die de laatste jaren behoorlijk in opmars is in Nederland.

Bijen, wespen en mieren

In deze soortgroep werden totaal 18 soorten geteld, waaronder de Europese hoornaar en een aantal galwespen (vooral op de zomereiken).

Overige insecten

Verder 28 soorten vliegen en muggen, variërend van de behoorlijk grote eikenstamjager tot de gal van de scheerlingzaadgalmug (te vinden op wilde peen), 8 keversoorten, 4 soorten sprinkhanen en meer dan 22 soorten nachtvlinders (NB: er werd alleen overdag gezocht). Totaal 137 soorten insecten; een mooie score voor de insectenwerkgroep.

Conclusie

Het was erg leuk om met zoveel deskundigheid een gebied onder de loep te nemen. We hebben veel van elkaar geleerd. Zeker voor herhaling vatbaar. Het aantal soorten was behoorlijk hoog voor de korte tijd dat we gekeken hebben. Het is een mooi en gevarieerd gebied waarin vast nog meer te ontdekken valt.

Er waren ook suggesties te horen om het gebied nog interessanter te maken, bijvoorbeeld door een zonnige zandstrook of -pad te maken voor insecten die in de bodem nestelen; en om struiken rond de plas in het bos weg te halen om dichtgroeien te voorkomen.

Waarnemingen Bioblitz

Bron: waarneming.nl

Speuren op Leersumse Veld

TEKST: MARK LUINENBURG FOTO'S: MONIEK BOON

Gezegend met mild gestemde weergoden beleefden een klein maar gezellig groepje zaterdagmiddag 2 november de wandeling op het Leersumse Veld.

De activiteit was aangekondigd als Speuren op Leersumse Veld en bedoelt om juist (gezinnen met) kinderen te interesseren. Helaas bleek de datum een ongelukkige keuze want er was blijkbaar al zoveel te doen in dit laatste weekend van de herfstvakantie dat er weinig tot geen aanmeldingen waren... Maar niet getreurd, want met de 3 gidsen (Else, Dick en Mark) en 4 deelnemers hadden we een fijn, klein clubje om te wandelen, te kletsen en te genieten van het afwisselende terrein in een koesterend najaarszonnetje.

Naast de ontstaansgeschiedenis van het landschap en het bijzondere verhaal van de plassen hebben we vooral verteld over wat je in dit gebied allemaal kunt verwachten en kunt zien. Ook –of juist– in andere seizoenen. Het idee was om daartoe aanwijzingen of afbeeldingen langs de route te 'verstoppert' die door de deelnemers (kinderen) gezocht dienden te worden, om vervolgens het onderwerp toe te lichten. Vanwege het ontbreken van kinderen en het beperkte aantal deelnemers hebben we maar afgezien van het speuren als spelelement. We houden deze vorm in gedachten voor een volgende keer.

Wat we zoal wél hebben gezien: heel veel heidelibellen (actief vanwege de warme zonnestralen) en een jonge (kleine) zandhagedis. Daarnaast vogels van diverse pluimage; onder meer blauwe reiger, buizerd, groepje kruisbekken, zwarte specht en kool-, pimpel- en staartmezen. We hadden enige hoop ook de klapster ergens bovenop een struik of kale boom te spotten (is wel

gezien door andere wandelaars/vogelaars) maar dat geluk hadden we niet. Ook de jonge wolf die deze ochtend in het Veld was waargenomen (en gefotografeerd) liet zich niet meer zien.

Wel ontmoetten we halverwege Jan Katsman die zich bij ons aansloot en uiteraard ook het nodige kon vertellen over dit gebied en waarnemingen. Het laatste deel van de wandeling troffen we verschillende mossen en paddenstoelen. Ook leuk!

Al met al een geslaagde wandeling en we zetten het voor komend jaar weer op de kalender. Dan kiezen we een gunstiger datum waarop we meer en vooral ook kinderen mee krijgen!

Bloeiende krentenboom

Foto: Jolanda Blom

Lente in de bossen, Maarn

Op vrijdag 21 maart begint officieel de lente én is het “Werelddag van de bossen”. Een mooie aanleiding voor een boswandeling! We gaan graag met je op pad over het rustige landgoed Huis te Maarn. Er is hier veel afwisseling in bospercelen met diverse boomsoorten en heide en het parklandschap met imponerende bomen rond het fraaie landhuis. Hier staan onder andere schitterende Libanon ceders, statige beuken en lindes maar zien we ook groepen eeuwenoude eikenbomen die een belangrijke cultuurhistorische waarde hebben.

Op het landgoed zijn ook veel percelen productiebos met verschillende soorten naald- en loofbomen. Nagenoeg alle bossen op de Utrechtse Heuvelrug zijn aangeplant voor productiehout doeleinden. De afgelopen tijd is beheer van de bossen echter steeds meer gericht op biodiversiteit en vitaliteit van het bos. Onderweg gaan we op zoek naar alle tekenen van de lente, van zowel de rijke flora als fauna in dit mooie gebied. We hopen dat de krentenboom in bloei staat, en heb je wel eens goed gekeken hoe een naaldboom, eik of beuk bloeit?

Voorwandelen: wo 19 mrt, 10.00u

Publiekswandeling: vr 21 mrt, 15.00-16.30u

Start: bij Maarnse Grindweg 43-45, 3951 LJ Maarn (t.h.v. de Halmweg / Camping de Halm)

Gidsen: Pieter Vos en Jolanda Blom

Aanmelden: bij Jolanda via jolandablom@outlook.com

Kom zoveel mogelijk op de fiets.

Voor leden: lentewandeling Beerschoten

Kom de lente ervaren tijdens een wandeling speciaal voor IVN/KNNV-leden. Dit keer gaan we naar landgoed Beerschoten, een afwisselend parklandschap met weiden met boomgroepen en oude lanen. Wie weet zijn de boomleeuwiken al gearriveerd. Tijdens deze wandeling kijken met elkaar wat er allemaal te zien en te horen is in dit natuurgebied. We lopen ongeveer 5 tot 6 km.

Kom je ook? Meld je vooraf aan via excursies@ivnhkr.nl, dan weten we hoeveel leden we kunnen verwachten. Voor meer informatie kun je terecht bij Judith Pijnacker, telefoon 06-498 745 30.

Ledenwandeling: za 29 mrt, 9.30-12.00u

Startpunt: Bezoekerscentrum Koetshuis Beerschoten, De Holle Bilt 6, 3732 HM De Bilt

Aanmelden: excursies@ivnhkr.nl

Zanglijster

Foto: Dick de Rooij

Ratelaar (Chortippus biguttulus)

Foto: Maarten Eijkhout

Kleine parelmoervlinder

Foto: Joke Jansen

Insectenexcursie Plantage Willem III

TEKST: MATTHIJS VAN HOORN

7 SEPTEMBER 2024

Met ongeveer 14 mensen begonnen we de excursie. Het was mooi weer en de temperatuur liep al snel op naar 25 graden. We hebben veel verschillende soorten gezien, deels geregistreerd op waarneming.nl:

Vlinders: icarusblauwtje, bruin blauwtje, atalanta, dagpauwoog, bont zandoogje, hooibeestje, kleine parelmoervlinder, lieveling, gewone spikkelspanner, stro-uiltje, zilveren groenuil, gamma-uil, boogjeseikenmineermot, sigaarzakdrager, gewone eikenvouwmot, hangmatmot, gepijlde grasmot

Libellen: bruinrode heidelibel, paardenbijter, zwervende pantserjuffer, lantaarntje, bruine glazenmaker, gewone oeverlibel

Sprinkhanen: ratelaar, struiksprinkhaan, snortikker (mbv batdetector), blauwvleugelsprinkhaan

Bijen en wespen: groefbij, schildwesp, plaatjesgalwesp, oestergalwesp, lensgalwesp, bijenwolf, spinnendoder, hoornaar, ringpootroofvlieg

Vliegen: hoornaarroofvlieg, bromvlieg, sprinkhaanvlieg, Coenosia, Helina, Polietes domitor, strontvlieg, kruiskruidgitje, stipfopwesp, blinde bij, gewone pendelvlieg, doodskopzweefvlieg, bandzweefvlieg
Kevers: gewone breedborst, Agonum, heidekielspriet, stinkende kortschild, Othius punctulatus, voorjaarsmestkever, 7-stippelig lieveheersbeestje, vloeivlek lieveheersbeestje, bremhaantje, Protapion, Arytaina genitae, bonte lindebladluis, lindeluis, Harpalus
Wantsen: zuringrandwants, bruine getande randwants, ruitrandwants, bruinrode glasvleugelwants, mijterschildwants, bremschildwants, luzernesierblindwants, weideschaduwants, groenstippelblindwants, boomsikkelwants, Nabis, En verder nog: boskakerlak, gewone oorworm.

Insecten- werkgroep

De insectenwerkgroep organiseert voor het eerst een excursie in de winter.

De groep gaat op zaterdag 11 januari in Austerlitz op zoek naar insecten in deze koude periode van het jaar en hoopt bijvoorbeeld de tonderzwamschorswants (Aradus betulae) te vinden. Voor aanmelding en contact: Anne Janse, anne.janse@gmail.com

Harpalus

Foto: Anne Janse

Tonderzwamschorswants

Foto: Pascal Losekoot

De wandelwerkgroep in 2024

TEKST: PIETER MEIJER

De Wandelwerkgroep verzorgt publiekswandelingen en verzoekswandelingen. In 2024 waren er 19 publiekswandelingen, dit aantal is gebruikelijk voor de laatste jaren. Wandelingen met thema's als mossen, paddenstoelen, vogels en bomen blijven belangstelling houden. Ook thema's als lente, dauwtrappen en stiltewandelingen zijn gewild.

Naast wandelen wordt er door de wandelwerkgroep ook gefietst en kano gevaren. Het Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug organiseert elk jaar in de herfstvakantie de beleefweek om de natuur extra onder de aandacht te brengen. Ook dit jaar hebben we daarvoor weer enkele wandelingen verzorgd. In totaal zijn er in 2024 bijna 270 mensen mee geweest waaronder zo'n 16 kinderen. Ook dit is het gangbare beeld van de afgelopen jaren.

Naast de publiekswandelingen hebben we dit jaar slechts 6 verzoekswandelingen verzorgd. Al jarenlang doen we dat ook voor het conferentiecentrum Kaap Doorn. Daarbij is een hoogtepunt steevast –mits de beschikbare tijd het toelaat– het beklimmen van de uitkijktoren waar je een prachtig uitzicht over de omgeving hebt. Voor deze wandelaars die veelal uit heel Nederland komen is dit een grote verrassing, die gewaardeerd wordt. In totaal hebben we 150 mensen kennis laten maken met de Utrechtse natuur; dit zijn er helaas minder dan in vorige jaren.

Verzoekswandeling, bijvoorbeeld met collega's

Foto: Pieter Meijer

Kano-activiteit bij de wandelwerkgroep

Foto: Gerard Schoonderwoert

Leden van de wandelwerkgroep verzorgen meestal de verzoekswandelingen. Maar je hoeft geen lid te zijn van deze wandelwerkgroep, iedere IVN-er die de NGO gevolgd heeft, kan een verzoekswandeling begeleiden. Dus IVN-er, wanneer je ook af en toe een verzoekswandeling wilt geven, laat het mij weten via pietermeijer@planet.nl. Deze wandelingen zijn meestal overdag en op doordeweekse dagen. Van elke gids weet ik op welke dag hij of zij beschikbaar is, zodat met jouw persoonlijke voorkeuren rekening wordt gehouden. Wil je een keer een wandeling verzorgen, of er eerst meer over horen, neem dan contact met me op.

IVN hanteert de slogan 'Beleef de natuur'. IVN wil de mensen in contact brengen met de natuur, opdat zij meer waardering en respect voor natuur krijgen. We kunnen immers niet zonder natuur, we zijn er deel van. Met de activiteiten van onze wandelwerkgroep hebben we in 2024 het aantal van 420 mensen bereikt en dat is toch maar een mooie, hoewel bescheiden, bijdrage aan deze missie. Alle natuurgidsen hartelijk bedankt voor je inzet in 2024!

Vogelexcursie Zuidwest Friesland

TEKST EN FOTO: NICOLIEN DROST

3 NOVEMBER 2024

Om 8.00 uur komt Maria mij thuis ophalen. We rijden naar Lelystad, waar Wilma op ons wacht. Daarna door naar Harich bij Balk, waar Nancy en Ton intussen ook gearriveerd zijn. We zien in de verte al een grote groep ganzen zitten.

We rijden Harich uit om dichterbij de ganzen te komen. Het zijn voornamelijk kolganzen en wat grauwe en brandganzen. Ook zitten er kemphanen en goudplevieren. En er lopen reeën.

Ik scan de kolganzen en haal er een kleine rietgans uit, maar hij is niet zo goed te zien. We rijden door naar Het Zwin, waar we een stukje gaan lopen. De zon staat prachtig op de gele rietvelden. Er zitten wintertalingen en er vliegen een paar watersnippen op. Vanuit de hut zien we vooral veel slobbeenden en een paar smienten. Teruglopend zien we een bruine kiekendief en ziet Maria een roerdomp. We horen baardmannetjes in het riet en we komen een andere vogelaar tegen. Die zegt dat er vier paar roerdampen gebroed hebben.

Rietgans

We rijden door en drinken een kopje koffie aan het Heegermeer. Het is zulk mooi weer dat we besluiten niet bij een restaurant bij Woudsend te stoppen maar door te rijden naar Heeg. Vlak voor Gaastmeer zit weer een groepje ganzen in het weiland. Twee ganzen zitten apart: kleine rietganzen. Ze zitten vlakbij en we kunnen ze prachtig bekijken. We rijden door richting Workum maar zien geen kleine rietganzen meer. Wel veel kolganzen. In Workum gaan we richting de Workumerwaard. Daar zitten weer veel kolganzen en brandganzen en een grote groep wulpen. Er komt een auto aan die de ganzen opjaagt. Die gaan een stukje verder zitten maar laten zich niet echt verjagen.

Bij het uitkijktplatform langs de IJsselmeerkust gekomen zien we heel veel stipjes in de verte. Smienten, wulpen, scholeksters, wat pijlstaarten, kieviten, goudplevieren en

zwanen. De meeste zwanen zijn knobbelzwanen maar er zitten ook vijf kleine zwanen. Er vliegt een man blauwe kiekendief voorbij. In de verte zit een slechtvalk. Een ijsvogel komt op een paaltje zitten. Beneden scharrelen een kip en een haan.

Om 15.00 uur gaan we weer huiswaarts. Hoewel we maar weinig kleine rietganzen hebben gezien hebben we ze wel heel mooi gezien en we hebben veel andere soorten vogels gezien.

Zuidwest Friesland

Vogelexcursie Wageningen

TEKST: NICOLIEN DROST

12 SEPTEMBER 2024

Vogelexcursie Wageningse Binnenveld en Blauwe kamer

Het Wageningse Binnenveld is een nieuw gebied langs het Valleikanaal tussen Wageningen en Veenendaal. Het is bewolkt maar droog. Ik rijd mee met Emile. Bij Veenendaal is de oostelijke rondweg afgesloten, dus we rijden langs een weg alleen voor bestemmingsverkeer. Maar we zijn ook bestemmingsverkeer.

Bij de Werftweg is de trap van het platform nog steeds niet gerepareerd. We lopen naar het zijweggetje. In het voorjaar zaten hier kemphanen maar nu is het plasje niet meer zichtbaar door het hoge riet. Onderweg zien we kieviten, een wulp en een gele kwikstaart en er vliegt een groenpootruiter over.

We lopen terug naar de weg en door via een dijkje. In de verte zit een torenvalk. In de plasjes zitten meerkoeten, krakeenden, dodaarsjes en watersnippen. We ontdekken een zieke egel en iemand belt de dierenambulance.

We besluiten door te gaan naar de Blauwe Kamer. De mensen die de dierenambulance gebeld hebben blijven daarop wachten en gaan daarna naar huis.

In de Blauwe Kamer lopen we naar de hut. Op het pad naar de hut blijkt een nieuw houten plankier te liggen met allerlei teksten erop. Vanuit de hut zien we aalscholvers, blauwe en zilverreigers en in de verte een ijsvogel. Verder zitten er meerkoeten, kuifeenden en slobbeenden. Op de terugweg zien we nog een buizerd en een wespendief, allebei op trek.

Het aantal vogels in de Hooilanden viel tegen maar dat werd goedgemaakt bij de Blauwe Kamer.

Wie doet wat?

IVN AFDELING HEUVELRUG EN KROMME RIJN

Lidmaatschap € 24,00 per jaar. Aanmelden: www.ivn.nl/afdeling/heuvelrug-en-kromme-rijn/lidmaatschap. Voor vragen over lidmaatschap of automatische incasso, adreswijzigingen of opzeggingen kun je terecht bij de IVN Servicedesk (info@ivn.nl). Donateurs kunnen wijzigingen of afmelding doorgeven via ledenadministratie@ivnhkr.nl

Voorzitter a.i.	Harry Kerver, voorzitter@ivnhkr.nl
Secretaris	Moniek Löffler en Anne France Zijsling, secretaris@ivnhkr.nl
Penningmeester	Miranda de Ruijter, penningmeester@ivnhkr.nl Bankrek. afdeling: NL65INGB0001572287
Bestuurslid/beheer	Pim Bredschneijder, p.bredschneijder@ivnhkr.nl
Vertrouwenspersoon	Sylvana Bouwens, vertrouwenspersoon@ivnhkr.nl
Cursussen	Judith Pijnacker, judithpijnacker@gmail.com , 06 4987 4530
Jeugd	Lucy van de Vijver en Martine Tragter, scharrelkids@ivnhkr.nl
Natuurkoffer	Sjoukje van der Meer, s.vdmeer@xs4all.nl
(Wandel)excursies	Pieter Meijer, 06 1007 9477, Geert Kuitenbrouwer, 06 5390 9363 wandelingen@ivnhkr.nl
Projecten	Kijk op de website (werkgroepen en projecten) voor actuele informatie
PR/Redactie Grote Ratelaar	Irene van Oosterhout, pr@ivnhkr.nl
Website	www.ivn.nl/afdeling/heuvelrug-en-kromme-rijn
Nieuwsbrief	Lucy van de Vijver, lucyvandevijver@hotmail.com
Facebook	www.facebook.com/IVN.HeuvelrugEnKrommeRijn
Instagram	https://www.instagram.com/ivnheuvelrugenkrommerijn

KNNV AFDELING ZEIST, HEUVELRUG EN KROMME RIJN

Lidmaatschap € 34,50 per jaar, inclusief abonnement op Natura. Huisgenootleden € 13,00 per jaar en Ratelaar-leden € 16,50 per jaar. Bankrekening NL93INGB0003720624 t.n.v. KNNV Zeist, Heuvelrug en Kromme Rijn. Opzeggingen vóór 1 november van het lopende jaar bij de ledenadministratie.

Voorzitter	Nico Bolle, 06-23271152, voorzitter@heuvelrug.knnv.nl
Secretaris	Marijke van Noort, 033-8888827, secretaris@heuvelrug.knnv.nl
Natuurhistorisch secretaris	Lieke Versantvoort, 030-6562463, nhsecretaris@heuvelrug.knnv.nl
Penningmeester	Kiki Hoogeveen, 030-6932353, penningmeester@heuvelrug.knnv.nl
Ledenadministratie	Sophieke Nijhuis, 030-6567910, ledenadministratie@heuvelrug.knnv.nl
Midweekgroep	Freek den Dulk, 06-21287412, freek@piode.nl
Vogelwerkgroep	Nicolien Drost, 030-6563717, nicolien@droho.nl
Natuurwerkgroep	Simone Laanbroek, 06-57075182, natuurwerkgroep@ziggo.nl
Website/webmaster	heuvelrug.knnv.nl / H. Verschuren, 06-15554910, verschuren.herman@gmail.com
Redactie Grote Ratelaar	Marijke Warmerdam, 06-21286243, marijke.warmerdam@hetnet.nl Jan Katsman, 06-22474760, jan.katsman@planet.nl
Redactie digitale nieuwsbrief	Paul Bodengraven (paul@paulrealiseert.nl), Nico Bolle, Jan Katsman, Lieke Versantvoort, Marijke Warmerdam

GEZAMENLIJKE WERKGROEPEN IVN EN KNNV

(Korst)mossenwerkgroep	Bert Geerdes, 06-20743202, bert.geerdes@xs4all.nl Jan Ensing, 06-31662069, jan@natuurverkenner.nl
Paddenstoelenwerkgroep	Bert Tolsma, 030-6959861, lptolsma@gmail.com Mirjam Veerkamp, 0343-551905, veerkamp.berg@planet.nl
Insectenwerkgroep	Anne Janse, 06-46073110, anne.janse@gmail.com
Natuurfotografie	Dick de Rooij, dickderooij@gmail.com , www.natuurfotografieheuvelrug-ivn-knnv.nl/
Plantenwerkgroep	Arnout Imhof, 0343-539920, a.imhof@ziggo.nl
Bomenwerkgroep	Marijke van Noort, secretaris@heuvelrug.knnv.nl René Wassenberg, renewassenberg@gmail.com

INDIEN ONBESTELBAAR: GILDENRING 33, 3981 JJ BUNNIK

 Beleef de natuur

Zomereik, november 2024. Na een jaar staat hij nog steeds in het water, de struikheide er omheen is dood.

Foto: Jan Katsman